

ПОНЯТТЯ РЕЧОВИХ ПРАВ

В. В. Грабик, І. Ф. Коваль

Анотація: в статті проведено аналіз поняття речових прав та обґрунтовано пропозиції щодо уточнення даного поняття. Розкрито поняття речових прав в об'єктивному та суб'єктивному розумінні, досліджено основні підходи до визначення речових прав. Обґрунтовано та сформульовано пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства України.

Ключові слова: речове право, поняття речових прав, абсолютність права, майнові права, цивільне право.

Постановка проблеми. Зміни в соціально-економічному житті суспільства, які відбулися наприкінці ХХ сторіччя, кардинально вплинули на розвиток речового права України. Беззаперечним являється той факт, що речове право є одним із найважливіших факторів у визначенні свободи й економічного процвітання для країни. Доктрина речових прав є складовою загальної правової доктрини, об'єднує домінуючі у правовій науці погляди вчених на речові права, а тому їх аналіз завжди у центрі уваги. Однак, незважаючи на інтерес науковців до цієї тематики, існують неоднозначні погляди щодо ключових питань речового права, зокрема, поняття речового права. Речовим відносинам присвячена книга третя Цивільного кодексу України. Проте слід зауважити, що речові права недостатньо повно врегульовані в чинному цивільному законодавстві України, а легальне визначення речових прав наразі відсутнє.

Значимість порушених питань, а також те, що досі відсутні єдині підходи науковців до визначення речових прав, зумовлюють актуальність теми дослідження, зокрема у світлі останніх суспільних трансформацій та законодавчих змін.

Аналіз публікацій та досліджень. Науково-теоретичною базою дослідження стали праці відомих українських і зарубіжних учених: Г. Г. Харченка, С. І. Шимона, О. В. Яворської, О. Е. Харитоновна, Я. М. Шевченко, Г. Ф. Шершеневича, Л. В. Щеннікової та інших. Разом з тим розвиток законодавства, наукових досліджень підвищує дискусійність проблематики речових прав, зокрема поняття речового права, що обумовлює доцільність подальших досліджень цього поняття.

Мета. Метою дослідження є уточнення визначення речових прав та напрацювання теоретичних рекомендацій щодо вдосконалення положень цивільного законодавства з цих питань.

Завдання. Для досягнення поставленої мети сформульовано наступні завдання: проаналізувати норми законодавства, наукову літературу щодо поняття речового права, співвідношення понять «речові права», «право власності».

Виклад результатів дослідження. Аналіз праць науковців свідчить, що зазвичай при визначенні поняття речового права виходять з розуміння права власності, як такого різновиду речових прав, який розкриває їх найбільш повно. Однак не слід ототожнювати дані поняття.

Як слушно зауважує Г. Г. Харченко, розмежування правових категорій «речове право» і «право власності» умовно має відбуватися по лінії теорії та практики. Поняття речового права – це, перш за все, теоретична позиція, що дає можливість на практиці виявляти різні речово-правові режими у вигляді, зокрема, окремих видів речових прав. Право власності, з іншого боку, має передусім практичний вимір, є тим речово-правовим режимом присвоєння, у якому потенціал речового права розкривається найбільш повно, але не всебічно [1, с. 22].

Розглядаючи поняття речових прав необхідно звернути увагу на такі специфічні риси, які дають змогу відокремити речове право від інших прав. Насамперед, об'єктом речового права може бути лише річ. Саме за цією ознакою речові права вирізняються з-поміж інших цивільних прав. Речове право надає своєму носієві можливість вчиняти будь-які дії щодо речі у межах, встановлених законом. Речові права традиційно вважають абсолютними, тобто такими, що покладають пасивний обов'язок на всіх третіх осіб, не перешкоджати управомоченій особі у здійсненні її права. Отже, речовими правами є ті права, які забезпечують для суб'єкта владу над

виділеною зі світу матеріальних цінностей річчю. Всі речові права є абсолютними, їх істотна відмінність між собою полягає в правовому режимі об'єкта права – речі.

При визначенні речового права має значення розуміння речового права в об'єктивному і в суб'єктивному значенні. За визначенням Г. Г. Харченка суб'єктивне речове право – це абсолютне майнове право, здійснення якого відбувається через самостійне та самодостатнє правове панування особи над об'єктом безпосередньо або опосередковано у порядку та в межах, встановлених законом [1, с. 22].

Речове право в об'єктивному значенні можна визначити як сукупність правових норм, що регулюють відносини, пов'язані з впливом особи на річ.

В Україні наразі крім традиційних різновидів речових прав – право власності, право володіння, право користування (сервітут) тощо, окремо у ч. 2 ст. 190 Цивільного кодексу України (далі - ЦК України) закріплено, що майнові права визнаються речовими правами [2].

Зазначена стаття неоднозначно була сприйнята науковим середовищем. Так, Шимон С. І. зауважує, що будь-яке майнове право є або правом на річ, або правом вимоги щодо речі (речей, коштів). Практично майнове право – це або наявне, або майбутнє речове право, звідси – всі майнові права є речовими правами. З цієї точки зору, положення ст. 190 ЦК України, яка визнає майнові права неспоживною річчю, та зазначає, що майнові права визнаються речовими правами видаються вказаному автору теоретично обґрунтованими [3, с. 209].

Згаданий підхід критично оцінюється в науці. Так, О. Яворська стверджує, що майнові права не можуть ототожнюватися з річчю, тому вказані норми ЦК України є некоректними [4, с. 226]. На підтримку даного твердження можна звернутись до особливостей майнових прав на результати інтелектуальної діяльності. Такі права не залежать від права власності на річ, в якій втілений результат творчої діяльності особи (ст. 419 ЦК України), і можуть брати участь в цивільному обігу незалежно від обігу такої речі. Безумовно, право власності на майно (речове право) і право інтелектуальної власності, хоча і є різновидами одного правового феномена, але мають певні відмінності, що неодноразово підкреслювалося в літературі.

О. Розгон зазначає, що найбільш суттєва відмінність полягає в тому, що «звичайне» право власності встановлюється на матеріальні об'єкти – предмети навколишнього середовища. Об'єктами права інтелектуальної власності можуть бути лише нематеріальні об'єкти – речі, які в римському приватному праві називались безтілесними. Відмінністю права інтелектуальної власності від «звичайного» права власності є також здатність об'єкта інтелектуальної власності до тиражування, чого не можна сказати про матеріальні об'єкти власності. Ідеї, образи, звуки, символи тощо мають здатність до багаторазового втілення в матеріальному об'єкті. Книга, наприклад, у якій втілено інтелектуальну власність її автора, може бути тиражована в будь-якій кількості. Те ж стосується й інших об'єктів інтелектуальної діяльності. Проте при цьому слід мати на увазі, що право інтелектуальної власності встановлюється і діє лише щодо цієї нематеріальної «речі» (ідеї, образу, символу, сполучення звуків тощо), а не стосовно матеріальних носіїв, у яких втілено задум автора [5, с. 170].

Також слід зазначити що законодавець не закріплює поділу речей на тілесні і безтілесні оскільки згідно зі ст. 179 ЦК України річ має бути предметом лише матеріального світу. Таким чином приписи ЦК України чітко встановлюють, що речові права можуть виникати лише на річ.

Подібна правова позиція відображена у постанові Верховного Суду України від 30.03.2016 р. у справі № 6-3129цс15, у якій зазначається, що майнові права на нерухомість – об'єкт будівництва (інвестування) не вважаються речовими правами на чуже майно, оскільки об'єктом цих прав не є чуже майно, а також не вважаються правом власності, оскільки об'єкт будівництва (інвестування) не існує на момент встановлення іпотеки, а тому не може існувати й право власності на нього [6].

О. А. Мірошніченко досліджуючи право власності в розумінні європейського суду з прав людини зазначає, що аналіз практики застосування ст. 1 Першого протоколу, Європейської конвенції про захист прав і основоположних свобод, до майна, крім рухомих і нерухомих речей, відносяться: позови про відшкодування збитків за внутрішнім законодавством; право на пенсію (якщо протягом якогось періоду робилися внески до

пенсійного фонду або інші соціальні внески); господарські інтереси, пов'язані з управлінням бізнесом, а також управління клієнтурою (ділова репутація, нематеріальні активи, тощо.), клієнти компанії (завдяки власній праці була створена клієнтська база компанії, яка є активом, відповідно є «майном» в сенсі ст. 1). Таким чином, концепція «майна» в сенсі ст. 1 Протоколу не означає виключно володіння речовими об'єктами [7, с. 372].

Підхід законодавця до обмеження майнових прав лише правами речової природи може призвести, зокрема, до помилкового поширення на договірні відносини щодо розпорядження майновими правами іншої природи (інтелектуальної власності) положень про договори, які стосуються речей.

На підставі аналізу поглядів науковців, положень чинного законодавства можна зробити висновок, що наведене твердження в ч. 2 ст. 190 ЦК України, яким майнові права визнаються речовими являється є не зовсім коректним, не в повному обсязі відображає правову природу різних майнових прав, внаслідок чого виникає неоднозначне тлумачення цивільного законодавства. З огляду на це, доцільно внести зміни до ч. 2 ст. 190 ЦК України шляхом виключення речення « Майнові права визнаються речовими правами». Також необхідно доповнити главу 13 ЦК України окремою статтею з визначенням речових прав, яку викласти у такій редакції:

«1. Речовим правом є право особи на річ, яке включає в себе право власності та інші речові права, які забезпечують задоволення інтересів уповноваженої особи шляхом безпосереднього впливу річ.

2. Речове право особа здійснює відповідно до закону за своєю волею, незалежно від волі інших осіб, окрім випадків, передбачених законом».

Висновки. Підсумовуючи викладене слід зазначити, що річ, як об'єкт речових прав зумовлює їх головну ознаку – панування над об'єктом. Самостійність і самодостатність у пануванні над об'єктом виявляється відповідно у можливості здійснювати речові права на власний розсуд і безсторонньої допомоги. При визначенні речового права треба розрізняти речове право в об'єктивному і в суб'єктивному значенні. Речове право є абсолютним правом. Також встановлено, що будь-яке речове право є майновим правом, але не кожне майнове право є речовим.

Анотація: в статті проведено аналіз поняття речових прав і обґрунтовано пропозиції щодо уточнення даного поняття. Розкрито поняття речових прав в об'єктивному і суб'єктивному розумінні, досліджено основні підходи до визначення речових прав. Обґрунтовано і сформульовано пропозиції щодо вдосконалення діючого законодавства України.

Ключові слова: речове право, поняття речових прав, абсолютність права, речові права, цивільне право.

Abstract: in the article the analysis of concept of material rights is conducted and suggestions are grounded in relation to clarification of this concept. The concept of material rights is exposed in the objective and subjective understanding, investigational basic going near the decision of material rights. Grounded and suggestions are formulated in relation to perfection of current legislation of Ukraine.

Key words: property rights, concept of material rights, an absoluteness is right, property rights, civil law.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Харченко Г. Г. Речові права у законодавстві, доктрині та судовій практиці України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. 2018. 32 с..
2. Цивільний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №№ 40–44. Ст. 356
3. Шимон С. І. Сутність майнових прав як об'єктів цивільних правовідносин: спроба теоретичного осмислення. *Держава і право : Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 59. С. 208–213.
4. Яворська О. Майнові права як об'єкти цивільного обороту. *Вісник Львівського університету імені Івана Франка. Серія юрид.* 2011. Вип. 53. С. 225–231.
5. Розгон О. Тлумачення права власності з позиції конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. *Підприємництво, господарство і право*. 2016, № 10, С. 168–171.
6. Постанова Верховного Суду України від 30 березня 2016 р. по справі № 6-3129цс15. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/56973846>
7. Мірошніченко О. А. Право власності в розумінні Європейського суду з прав людини (загальна характеристика). *Форум права*. 2013. № 2. С. 371–374.